

///// studie / article //////////////////////////////////////

**EXPLIKÁCIA: METÓDA
A FORMA****Explication: Method and Form**

Abstrakt: *Expplikácia patrí medzi kľúčové metódy analytickej filozofie. V tejto práci predstavujem návrh explicitného odlíšenia metódy explikácie od jej výsledku. V nadväznosti na prácu Rudolfa Carnapa sa snažím jeho explikačný projekt rozvinúť. Poukazujem na otvorené problémy Carnapových kritérií adekvátnej explikácie; ukazujem, v čom sa explikácie od definícií líšia, aká je ich logická forma a ktoré explicitné kroky sú typické pre metódu explikácie. Napokon, približujem dôvody, pre ktoré je možné explikáciu (t.j. výsledok explikovania) chápať ako reláciu nahradenia medzi významovou charakterizáciou a definíciou určitého druhu.*

Abstract: *Explication belongs among the core methods of analytic philosophy. In the paper I propose to distinguish explicitly between the method of explication and its outcome. Building on the explication project of Rudolf Carnap, I attempt to elaborate upon his work. I point out the open issues arising from Carnap's criteria of adequate explication. I present the aspects in which explications differ from definitions, a logical form of explications as well as the explicit steps that are characteristic for the method of explication. Finally, I consider reasons to conceive explication (in the sense of a product of explicating) to be a relation between meaning characterization and an appropriate definition.*

Kľúčová slova: *Carnap; definícia; explikácia; explicandum; explikát; metóda explikovania; významová charakterizácia*

Keywords: *Carnap; definition; explication; explicandum; explicatum; method of explication; meaning characterization*

LUKÁŠ BIELIK

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, P.O.Box 32, 814 99 Bratislava, Slovensko
email / bielikluc@yahoo.com

Napriek bohatej rôznorodosti filozofických prístupov má *explikácia* svoje pevné miesto medzi filozofickými metódami.¹ Navyše, niektoré teoretické oblasti viacerých empirických vied využívajú explikácie (aspoň v implicitnej podobe) predpokladajú. Bol to práve Rudolf Carnap, kto ako prvý explikáciu predstavil v systematickej podobe.

V tejto práci sa vrátim ku Carnapovmu explikačnému projektu a pokúsim sa o jeho spresnenie a rozšírenie. Rozlíšim pojem *metódy explikovania* od pojmu *explikácie* ako produktu takejto metódy. Navrhmem takú explicitnú schému explikácií, ktorá nám pomôže objasniť, v čom sa explikácie (ako metódy i produkty) líšia od definícií (ako metód a produktov).

1. Carnapov projekt explikácie

Rudolf Carnap nie je sice prvý filozof, ktorý metódu explikácie použil – sám totiž pri jej predstavení odkazuje na niektoré historické prípady použitia explikácie; no je prvý, kto sa formulácii explikácie systematickejšým spôsobom venoval. Napriek tomu, že explikáciu približuje už v svojej práci *Meaning and Necessity* z r. 1947, kde ju okrem iného využíva aj pri nahradení Fregeho sémantických pojmov *Sinn* a *Bedeutung* presne vymedzenými pojmami *intenzie* a *extenzie*,² oveľa širší priestor venuje téme explikácie v prvej kapitole svojej neskoršej práce *Logical Foundations of Probability* (z r. 1950). Hneď v úvodnej kapitole „*Foundations*“ sa totiž hlási k presvedčeniu, že práve metóda explikácie mu môže pomôcť vyriešiť tri hlavné úlohy tejto práce: objasniť pojem *stupeň potvrdenia*; objasniť *logickú povahu indukcie*, a napokon vyjasniť si pojem *pravdepodobnosti*.³

Táto práca vznikla v rámci projektu APVV-0149-12 *Analytické metódy v spoločensko-humanitných disciplínach*. Ďakujem Františkovi Gahérovi, Jurajovi Halasovi, Milošovi Kostercovi, Mariánovi Zouharovi a dvom anonymným recenzentom za kritické a podnetné pripomienky, ktoré pomohli odstrániť niektoré nedostatky tejto práce. Za potenciálne chyby a problémy, ktoré v práci ostali, nesiem zodpovednosť len sám.

¹ Pre účely tejto state stačí povedať, že termínom „filozofické metódy“ mám na mysli viaceré metódy používané vo filozofii, okrem iného, rôzne druhy deduktívnych i nededuktívnych pravidiel inferencie, metódy definovania, pravidlá analýzy, rekonštrukcie a hodnotenia argumentov, myšlienkové experimenty a pod.

² Pozri Rudolf CARNAP, *Meaning and Necessity*. Chicago: University of Chicago Press 1947, s. 6–7.

³ Pozri Rudolf CARNAP, *Logical Foundations of Probability*. Chicago: University of Chicago Press 1950, s. 1–2. Prvá kapitola tejto práce vyšla v českom preklade pod názvom „O explikácii“. In: Ladislav TONDL – Karel BERKA (eds.), *Rudolf Carnap: Problémy jazyka vědy*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1968, s. 166–183.

Carnap v (1950/1962) charakterizuje explicáciu nasledovne:

Úloha explicácie spočíva v transformácii daného viac-menej nepresného pojmu na presný pojem, či inak povedané, v nahradení prvého pojmu druhým. Daný pojem (alebo termín, ktorý preň používame) nazývame *explicandum* a presný pojem, ktorý je navrhnutý na to, aby nahradil prvý pojem (alebo preň vyhradený termín), nazývame *explicatum*. Explicandum môže prislúchať bežnému jazyku alebo k predchádzajúcej fáze vývoja vedeckého jazyka. Explicatum musí byť stanovené explicitnými pravidlami jeho použitia, napríklad prostredníctvom definície, ktorá ho začlení do dobre vybudovaného systému vedeckých, či už logicko-matematických alebo empirických, pojmov.⁴

Podobné vymedzenie explicácie nájdeme aj v Hempelovej práci z r. 1952, ktorá sa venuje aj ďalším konceptuálnym metódam, akými sú definovanie a klasifikovanie. Hempel tu, zdá sa, preberá Carnapovo vymedzenie explicácie, keď uvádza:

Explicácia sa týka výrazov, ktorých význam je v každodennom jazyku (conversational language) či dokonca vo vedeckom diskurze viac-menej vágny (výrazov ako „pravda“, „pravdepodobnosť“, „číslo“, „príčina“, „zákon“, „explanácia“ – aby sme uviedli niektoré typické predmety explikačného skúmania), a snaží sa dať týmto výrazom nový, presne určený význam tak, aby sa stali vhodnejšie pre jednoznačný a rigorózný diskurz o príslušnom predmete.⁵

Obe tieto čiastočné vymedzenia explicácie (v Carnapovej i Hempelovej formulácii) postačujú k tomu, aby sme si všimli niektoré jej charakteristické črty.⁶ K ich spresneniu a doplneniu sa dostanem v ďalšej časti práce, no už teraz ich môžeme použiť ako východisko nášho priblíženia.

⁴ Pozri CARNAP, *Logical Foundations of Probability*, s. 3. Carnapovo vymedzenie explicácie z tejto práce je podobné vymedzeniu, ktoré podal už v práci CARNAP, *Meaning and Necessity*, § 2, kde explicáciu uvádza nasledovne: „Medzi najdôležitejšie úlohy logickej analýzy a logického konštruovania patrí spresňovanie vágnych či nie celkom presných pojmov, ktoré sa používajú v každodennom živote alebo v ranom štádiu vedeckého či logického vývoja, alebo skôr ich nahradenie nanovo skonštruovanými, presnejšími pojmami.“ (Citované podľa slovenského prekladu R. Cedza – pozri Rudolf CARNAP, *Význam a nevyhnutnosť*. Bratislava: Kalligram 2005, s. 24.)

⁵ Pozri Carl G. HEMPEL, *Fundamentals of Concept Formation in Empirical Science*. International Encyclopedia of Unified Science. Chicago: University of Chicago Press 1952, s. 11.

⁶ Viacerí ďalší teoretici prevzali toto základné Carnapovo vymedzenie explicácie. Napríklad J. Kemeny a P. Oppenheim preberajú základné črty Carnapovej charakterizácie a navyše zdôrazňujú testovateľný charakter spresneného pojmu (explicatum): „Najbežnejšia procedúra

Začnime vymedzením základných zložiek explikácie (ako metódy i jej výsledku): V každej explikácii môžeme identifikovať tri hlavné zložky: *explicandum*, *explicatum* a *reláciu* medzi nimi, resp. *operáciu*, ktorou sa dostávame od *explicanda* k *explicatu*.⁷

Keď Carnap charakterizuje *explicandum* (a podobne aj *explicatum*), hovorí, že ide *prima facie* o pojem, a až sekundárne o výraz, termín. Aby som sa vyhol možnému nedorozumeniu, termín „*explicandum*“ budem – na rozdiel od Carnapa – používať na označenie *výrazu* určitého charakteru. Konkrétne, *explicandum* budem stotožňovať s (plnovýznamovým) výrazom (určitého jazyka J), ktorého význam z určitého hľadiska nevyhovuje nejakým teoretickým cieľom. (Tieto vymedzenia ďalej spresním.) Podobne, výraz „*explicatum*“, resp. jeho poslovenčenú verziu „*explikát*“, budem používať na označenie *výrazu*, ktorý spĺňa určité vlastnosti. Konkrétne, pôjde o výraz, ktorého význam vyhovuje určitým (vopred špecifikovaným) teoretickým cieľom. Medzi oboma výrazmi je navyše relácia *nahradenia explicanda explicátom*, ktorá musí spĺňať určité (ďalej špecifikované) podmienky.⁸ Alebo, ak budeme uvažovať o explikácii ako o metóde, tejto relácii bude v metóde zodpovedať určitá operácia (krok) nahradenia *explicanda explicátom*, pričom nepôjde o ľubovoľné nahradenie, ale o nahradenie, ktoré si vyžaduje splnenie určitých podmienok.

Skôr ako spresníme naše úvodné charakterizácie explikácie, pozrime sa bližšie na okolnosti, v ktorých Carnap odporúča explikáciu použiť. Zdá sa, že všeobecný *metodologický dôvod* použitia tejto metódy predstavuje

explikácie spočíva v používaní metódy pokusu a omylu dovedty, kým nedôjdeme k dômyselnému návrhu a v následnom hľadaní intuitívnych dôvodov, ktoré by zdôvodnili navrhnuté *explicatum*.“ John G. KEMENY – Paul OPPENHEIM, „Degree of Factual Support.“ *Philosophy of Science*, roč. 19, 1952, č. 4, s. 308.

Na druhej strane P. F. Strawson kritizoval Carnapov projekt za to, že namiesto objasnenia pojmov nevedeckého diskurzu nám explikácia poskytuje niečo celkom iné – vedecký pojem, ktorý je pre pochopenie pôvodného pojmu irelevantný. (Pozri Peter F. STRAWSON, „Carnap’s Views on Constructed Systems versus Natural Languages in Analytic Philosophy.“ In: SCHILPP, P. A. (ed.), *The Philosophy of Rudolf Carnap*. La Salle: Open Court, 1963, s. 503–518.) Proti týmto i ďalším námietkam projekt explikácie bránil P. Maher; pozri Patrik MAHER, „Explication Defended.“ *Studia Logica*, roč. 86, 2007, Special Issue: Formal Epistemology, s. 331–341.

⁷ Hoci Carnap explicitne nerozlišuje medzi metódou explikácie a jej výsledkom, implicitne tak, zdá sa, robí, pretože viaceré jeho relevantné charakterizácie sa týkajú charakterizovania explikovania ako určitého druhu činnosti – metódy, zatiaľ čo iné atribúty sa týkajú skôr výsledku takejto metódy.

⁸ Presnejšie povedané, ak sú splnené určité podmienky, o ktorých hovorím v 4. časti tohto článku, tak *explicandum* a *explikát* sú v (určitej) relácii nahradenia.

situácia, v ktorej natrafíme na určitý výraz (termín) – *explicandum*, ktorý sa nejakým spôsobom vzťahuje na *druh entít* (objektov), o ktorých chceme *teoretizovať* (t.j. rozvíjať empirické alebo matematicko-logické teórie), no ktorého význam túto funkciu nedokáže dostatočne naplniť. Inak povedané, použitie explicácie má metodologický význam vtedy, keď význam explicanda nepostačuje na splnenie určitých teoretických cieľov.

Dôvody, pre ktoré význam explicanda túto funkciu neplní, môžu byť rôzne, a hoci nie všetky z tých, ktoré uvádzam, Carnap explicitne zmieňuje, zdá sa, že sú rekonštruovateľné z ďalších charakteristík, ktoré Carnap explicáciám pripisuje.

Prvý dôvod predstavuje situácia, keď význam explicanda je sémanticky natoľko jednoduchý (alebo primitívny), že napriek tomu, že tomuto výrazu rozumieme, nemusíme byť schopní (na jeho základe) určiť, na ktoré všetky objekty sa daný termín vzťahuje a na ktoré už nie. Druhý dôvod môže reprezentovať prípad, keď význam explicanda je síce sémanticky komplexný, no je buď významovo príúzký, alebo naopak, významovo príliš široký na to, aby plnil zamýšľanú teoretickú funkciu. Ďalší dôvod môže spočívať v tom, že význam explicanda má pred-teoretický charakter, ktorý je, opäť, pre účely teoretizovania nevhodný. Alebo, napokon, dôvod môže predstavovať situácia, keď explicandum vyjadruje sémanticky vágny, neostrý význam, resp. význam, ktorý nie je dostatočne ostrý, aby mohol plniť teoretické ciele. Carnap vo „Foundations“ explicitne zmieňuje práve tento dôvod, no aj ostatné dôvody, zdá sa, predstavujú východisko pre použitie metódy explicácie. Navyše, zaujímavé je v tomto ohľade aj porovnanie explicácií s definíciami. Definície totiž obvykle môžeme v jazyku použiť, okrem iného, vtedy, keď chceme *odstrániť* alebo *redukovať významovú viacznačnosť*, ale aj *významovú vágnosť*. (Samozrejme, použitie definícií môže slúžiť aj mnohým iným účelom.) *Explicácie* však zrejme *nepoužívame* s cieľom eliminácie významovej viacznačnosti; ich funkcia skôr súvisí s redukovaním významovej vágnosti. A aj keď nemáme priestor, aby sme sa tejto otázke venovali dôsledne, považovali sme za zaujímavé na ňu aspoň v tejto podobe upozorniť.

2. Metóda explicácie – predbežné vymedzenie

Carnapova koncepcia explicácie, ako ju približuje v práci *Meaning and Necessity*, ale aj v *Logical Foundations of Probability*, obsahuje jednak tie charakteristiky, ktoré sa skôr týkajú *metódy explicácie*, jednak tiež také špecifikácie, ktoré kladie na *výsledky* tejto metódy. A hoci som doteraz používal termín „explicácia“ na označenie metódy i jej produktu, oteraz budem

na označenie metódy používať buď termín „explikovanie“ alebo spojenie „metóda explikácie“, kým na označenie produktu, resp. výsledku metódy použijem termín „explikácia“.

V tejto časti stručne priblížim predbežné vymedzenie metódy explikovania. V ďalších častiach sa vyjadrím k otázkam, ktoré tento návrh otvára. Predkladaný návrh po obsahovej (alebo materiálnej) stránke predstavuje explicitnú rekonštrukciu krokov, ktoré Carnap explikovaniu prisudzuje. Teoretický rámec modelovania všeobecných krokov tejto metódy zase predstavuje extenzionálny model metódy, ktorý v sérii článkov predstavili L. Bielik, M. Kosterec a M. Zouhar.⁹ Ide o koncepciu, ktorá štruktúru (ľubovoľnej) metódy modeluje prostredníctvom série inštrukcií. Inštrukcie teda reprezentujú jednotlivé kroky metódy, ktoré majú potenciál doviest určitého agensa od určitého (kognitívneho) problému k jeho riešeniu. Základné (netechnické) myšlienkové jadro tejto koncepcie metódy preto využijem pri načrte všeobecnej schémy metódy explikácie.

Vychádzam z toho, že základný rámec metódy explikácie predstavujú dve všeobecné inštrukcie:

1. Ak T je oblasť, o ktorej chceš teoretizovať, a C sú teoretické ciele, ktoré chceš dosiahnuť, vyber si taký výraz – explicandum – vzťahujúci sa k oblasti T, ktorého význam neumožňuje (dostatočne efektívne) teoretizovať o T, alebo ktorého význam neplní ciele C!
2. Nahraď explicandum takým explikátom, ktorý spĺňa kritériá adekvátneho explikovania (KAE)!

Hoci tieto dve inštrukcie nemožno považovať za presný návod, ako aplikovať metódu explikácie v konkrétnom prípade, zdá sa, že vyjadrujú určité základné a všeobecné aspekty, ktoré sú identifikovateľné v jednotlivých prípadoch (použitia) explikovania.

Na to však, aby sme mohli dané inštrukcie považovať za adekvátnu rekonštrukciu metódy explikovania, budeme musieť niektoré ich časti

⁹ Pozri Lukáš BIELIK – Miloš KOSTEREC – Marián ZOUHAR: „Model metódy (1): Metóda a problém.“ *Filozofia*, roč. 69, 2014, č. 2, s. 105–118; Lukáš BIELIK – Miloš KOSTEREC – Marián ZOUHAR: „Model metódy (2): Inštrukcia a imperatív.“ *Filozofia*, roč. 69, 2014, č. 3, s. 197–211; Lukáš BIELIK – Miloš KOSTEREC – Marián ZOUHAR: „Model metódy (3): Inštrukcia a metóda.“ *Filozofia*, roč. 69, 2014, č. 8, s. 637–652; a Lukáš BIELIK – Miloš KOSTEREC – Marián ZOUHAR: „Model metódy (4): Aplikácia a klasifikácia.“ *Filozofia*, roč. 69, 2014, č. 9, s. 737–751. Použitie uvedeného modelu metódy na rekonštrukciu metódy abstrahovania a idealizácie pozri v Juraj HALAS, „Abstrakcia a idealizácia ako metódy spoločensko-humanitných disciplín.“ *Organon F*, roč. 22, 2015, č. 1, s. 71–89.

spretníť. Napríklad, v prvej inštrukcii sa predpokladá, že sme si zvolili určitú teoretickú oblasť a nejaké teoretické ciele. Je však jasné, že nie každý teoretický cieľ je dosiahnuteľný metódou explikácie. Pravdou je, že väčšina (druhov) teoretických cieľov nie je dosiahnuteľná použitím explikovania. Úsilie o falzifikáciu určitej teórie či o nájdenie vysvetlenia určitej udalosti či zákona iste nepredstavujú ciele, ktoré je možné dosiahnuť metódou explikovania. Podobne, aj druhá inštrukcia predpokladá, že vieme, ktoré kritériá musia byť splnené, aby išlo o adekvátnu explikáciu. A aj keď v tejto práci neposkytnem na tieto otázky vyčerpávajúce odpovede, v ďalších častiach sa pokúsím načrtnúť aspoň také odpovede, ktoré môžu byť východiskom ďalšieho kritického rozpracovania či polemiky.

3. Carnapove kritériá adekvátnej explikácie

Začnime kritériami adekvátneho explikovania (KAE). Povedali sme už, že Carnap sa problematike explikácií najsystematickejšie venuje v prvej kapitole svojich „Foundations“. V nej okrem iného aj vymenúva a charakterizuje štyri základné kritériá, ktoré musia explikáty (vo vzťahu k explicandám) spĺňať, aby sme mohli uvažovať o (*prima facie*) adekvátnych explikáciách. Ide o tieto kritériá:

1. Explikát má byť *podobný explicandu* v tom zmysle, že vo väčšine prípadov, v ktorých bolo explicandum doteraz používané, sa bude dať používať aj explikát; nie je však požadovaná blízka podobnosť, pričom prípustné sú značné rozdiely.
2. Charakterizácia explikátu, t.j., pravidlá pre jeho používanie (napríklad vo forme definícií), majú byť poskytnuté v *exaktnej* forme tak, aby sa explikát stal súčasťou dobre prepojeného systému vedeckých pojmov.
3. Explikát má byť *plodný pojem*, t.j. užitočný pre formuláciu mnohých všeobecných tvrdení (či už empirických zákonov – v prípade, že ide o mimologický pojem, alebo logických teorém – v prípade, že ide o logický pojem).
4. Explikát má byť *jednoduchý* do tej miery, ako je to len možné; inými slovami, tak jednoduchý, ako to len podmienky 1., 2. a 3. dovoľujú.¹⁰

Napriek tomu, že Carnap tieto charakterizácie do istej miery ešte rozvíja, zďaleka nepredstavujú zoznam dostatočne určitých kritérií. Ide skôr o akýsi zoznam základných bodov, ktoré si vyžadujú ďalšie spresnenie, prípadne

¹⁰ Pozri CARNAP, *Logical Foundations of Probability*, s. 7.

nahradenie niektorých z nich presnejšími kritériami. Napriek tejto zjavnej neurčitosti a aj vďaka Carnapovým odkazom na konkrétne príklady je však možné rámcovo stanoviť, kedy je niečo explikáciou a kedy nie.

Navyše, Carnap (a podobne neskôr i Hempel) nás upozorňuje, že neurčitost týchto kritérií je do istej miery prirodzenou vlastnosťou explikácií, pretože súvisí so skutočnosťou, že na (daný) problém explikácie neexistuje čosi ako jediné správne riešenie. Carnap hovorí:

Presnejšie povedané, otázka, či je riešenie správne alebo nesprávne, nedáva dobrý zmysel, pretože neexistuje jednoznačná odpoveď. Otázkou by malo byť skôr to, či je navrhované riešenie uspokojivé, či je uspokojivejšie než iné, a pod.¹¹

Keď Carnap uvažuje o rozdieloch medzi problémami explikácií, t.j. problémami, ktoré sa majú použitím explikovania riešiť, a bežnými vedec-kými problémami, všíma si, že formulácia štandardných empirických alebo logických problémov (ideálne) predpokladá, že sú formulované v exaktných termínoch. To však neplatí v prípade explikácií, resp. v prípade explicanda – termínu, ktorého význam nie je vyhovujúci.¹² A aj keď sme v 2. časti článku okrem významovej vágnosti uvažovali aj o ďalších prípadoch, ktoré môžu byť relevantným dôvodom pre použitie explikovania, súhlasíme s Carnapom, že v prípade explikácií má zmysel uvažovať o hodnotení explikátov (explikácií) ako viac či menej uspokojivých.

Vráťme sa však k uvedeným kritériám a skúsme poukázať na niektoré ich interpretácie.

i) Začnime prvým kritériom. Požaduje sa v ňom, aby *explikát* vykazoval určitú *podobnosť s explicandom*. Carnap si je vedomý ťažkostí, ktoré jeho odvolanie sa na podobnosť prináša. Na jednej strane sa zdá, že podobnosť v tomto zmysle chápe tak, že trieda objektov, na ktoré bolo možné bezproblémovo aplikovať explicandum, sú aj bezproblémovými prípadmi aplikácie explikátu. Na druhej strane si však zrejme uvedomuje, že toto kritérium je vágne („Ktoré prípady sú tie bezproblémové?“ a „Bezproblémové pre koho?“, resp. „Bezproblémové vzhľadom na čo?“) a že sa zdá, že (historické) príklady niektorých explikácií ho porušujú, resp. že nie je možné presne určiť, či ho spĺňajú alebo nespĺňajú. Ako príklad uvádza pred-teoretický pojem (termín) *ryby* a jeho zoologický explikát, ktorý je možné aj terminologicky odlíšiť (latinským) termínom „piscis“. Je zjavné, že pred-teoretický pojem (význam)

¹¹ *Ibid.*, s. 4.

¹² *Ibid.*, s. 3–4.

ryby_p bol bezproblémovo aplikovateľný aj na také morské živočíchy, akými sú veľryby či delfíny, no korektná aplikácia zoológického (teoretického) pojmu *ryby_t* sa na tieto živočíchy nevzťahuje. Preto takáto *charakterizácia podobnosti nie je vo všeobecnosti adekvátna*.¹³ Navyše, ak by sme vzali do úvahy širší kontext Carnapovho projektu spresňovania pojmov, zistili by sme, že ak by explicandum bol výraz vyjadrujúci tzv. kvalitatívny pojem (napríklad pojem *byť dlhý*) a explikátom by mal byť výraz vyjadrujúci buď komparatívny (*byť dlhší ako*) alebo kvantitatívny pojem (*byť dlhý x metrov*), tak trieda prípadov, na ktoré bol bezproblémovo aplikovateľný kvalitatívny pojem, by ani zďaleka nebola triedou bezproblémových prípadov komparatívneho či kvalitatívneho pojmu.

Vidíme teda, že špecifikácia kritéria *podobnosti* explicanda a explikátu potrebuje ďalšie teoretické spresnenie. Aj keď na tomto mieste nemáme priestor na jej uspokojivé rozpracovanie, uvedme aspoň, ktorým smerom by sa spresnenie tejto podmienky mohlo uberať.

Vychádzame (ako Carnap) z toho, že explicandum aj explikát sa majú vzťahovať na určitú (teoretickú) oblasť a že dá sa predpokladať, že predmety tejto oblasti je možné špecifikovať podľa niektorých ich *relevantných* vlastností. Dá sa očakávať, že podobnosť sa bude dať modelovať ako (neprázdna) množina tých *nevyhnutných relevantných vlastností*, ktoré prislúchajú aj objektom označeným explicandum, aj objektom označeným explikátom. Išlo by teda o také vlastnosti, bez ktorých by nemalo zmysel uvažovať o tom, že nejaký výraz je explikátom iného výrazu – explicanda. Napríklad, v prípade Carnapovho príkladu s explikáciou pred-teoretického pojmu *ryba_p*, vedeckým pojmom *ryba_t*, by bola podobnosť modelovaná vlastnosťou *byť živočích žijúci vo vode*, teda vlastnosťou, ktorá je nevyhnutná tak pre objekty označené explicandum „ryba“, ako aj pre objekty označené explikátom „piscis“. Ak teda nejaký živočích nežije vo vode, nespadá ani do množiny objektov označených termínom „ryba“, ani do množiny objektov označených zoológickým termínom „piscis“.

¹³ Podobnú interpretáciu kritéria podobnosti uvádza aj Theo Kuipers, no dopĺňa ju aj o kategóriu bezproblémových ne-inšancií (*non-examples*) a podobnosť chápe ako funkciu ostatných kritérií adekvátnosti: „1. Explikát by mal byť aplikovateľný na evidentné, neodškriepiteľné príklady (typy príkladov) neformálneho pojmu [t.j. explicanda - LB], a nemal by byť aplikovateľný na evidentné, neodškriepiteľné ne-inšancie (typy ne-inšancií). 2 Explikát by mal spĺňať (ďalšie) podmienky adekvátnosti, ktoré boli odvodené z neformálneho pojmu a prípadne by mal porušiť kritériá neadekvátnosti.“ Theo A. F. KUIPERS, „Introduction: Explication in Philosophy of Science.“ In: KUIPERS, T. A. F. (ed.), *General Philosophy of Science: Focal Issues*. Amsterdam: Elsevier 2007, s. viii–ix.

Predložený návrh by si vyžadoval ďalšie rozpracovanie a jeho prijateľnosť bude treba ďalej testovať.

ii) Druhé kritérium je pomerne jednoznačné. Možno ho však zjemniť a požadovať, aby sa týkalo ako syntaktickej úrovne tak aj sémantickej úrovne explikátu. Pod syntaktickou jednoznačnosťou sa rozumie napríklad to, že syntaktická forma určitého predikátového výrazu transparentne odzrkadľuje aj jeho *aritu*, t.j. počet argumentov (objektov), na ktoré je predikát aplikovateľný. Ak teda chceme napríklad hovoriť o vlastnosti *byť otcom*, ktorú prisudzujeme určitým individuám, tak by to malo byť zrejmé aj na úrovni výrazu: „... je otcom“. Ak by sme na druhej strane chceli hovoriť o vzťahu *byť otcom niekoho*, vyžadovalo by si to použitie iného výrazu „... je otcom ...“. Napokon, podmienka sémantickej jednoznačnosti explikátu znamená len toľko, že význam explikátu musí byť ostrý a nemôže pre kompetentného používateľa daného jazyka ponechávať priestor pre neurčitosť týkajúcu sa toho, ktoré objekty pod explikát spadajú a ktoré nie.

iii) Tretie kritérium sa zdá byť aj v jeho všeobecnej formulácii dostatočne jasné. Vyjadruje totiž požiadavku, aby explikát bolo možné začleniť do jazyka určitej (vedeckej) teórie a aby jeho začlenenie umožnilo formulovať určité empirické hypotézy či zákony alebo logicko-matematické teóremy. Autori E. Loomis a C. Juhl v tejto súvislosti zdôrazňujú, že Carnapov projekt explikácie bol (aspoň v prvotnom štádiu) prepojený s myšlienkou axiomatizácie teórií ako spôsobu, ktorým sa dosahuje presnosť v danej oblasti poznávania.¹⁴ Kuipers navyše uvádza, že plodnosť explikátu sa môže ukázať aj v situáciách, keď nahradenie explicanda explikátom vedie k odstráneniu určitého paradoxu (dobrým príkladom sú rôzne paradoxy potvrdenia, ale aj nahradenie Cantorovho pojmu množiny Russellovou teóriou typov, a pod.), alebo objasňuje určité intuície.¹⁵ Kritérium teoretickej plodnosti sa teda týka možnosti formulovať určité princípy, ktoré plnia kľúčovú rolu pri rozvíjaní či testovaní danej teórie. Toto kritérium zároveň dáva aj odpoveď na otázku, ktorú sme si v 2. časti kládli v súvislosti s prvou inštrukciou metódy explikácie. Povedali sme si, že daná inštrukcia si vyžaduje spresnenie, pokiaľ ide o prípustné teoretické ciele, ktoré je možné (adekvátnym) explikovaním dosiahnuť. Teraz je možné povedať, že tieto teoretické ciele sa musia týkať spresnenia konceptuálneho aparátu určitej teórie alebo jeho obohatenia

¹⁴ Por. E. LOOMIS – C. JUHL, „Explication.“ In: Sahorta SARKAR – Jessica PFEIFER (eds.), *The Philosophy of Science: An Encyclopedia*. New York: Routledge 2006, s. 289.

¹⁵ Por. KUIPERS, „Introduction. Explication in Philosophy of Science,“ s. x.

v tom zmysle, že bude v ňom možné vyjadriť určité všeobecné alebo informačne nosné tvrdenia, pre ktoré bol význam explicanda nepostačujúci.

iv) Posledné kritérium, kritérium relatívnej jednoduchosti, je do určitej miery vágne. Navyše, aj keď ho Carnap uvádza ako kritérium podriadené predchádzajúcim trom podmienkam, môžeme uvažovať o tom, že sa týka skôr porovnávania viacerých (rôznych) explikátov (jedného, východiskového) explicanda medzi sebou než porovnaní jedného explikátu s explicandom. Ak však ostaneme na úrovni porovnania explicanda a (jedného) explikátu, o jednoduchosti môžeme uvažovať v súvislosti s niekoľkými úrovňami.

Carnap pod jednoduchosťou explikátu rozumie jednak jednoduchosť *formy definície*, prostredníctvom ktorej explikát vymedzujeme, jednak tiež *bezproblémové prepojenie explikátu na sieť pojmov* (danej teoretickej oblasti).¹⁶ Okrem toho by sa dalo o jednoduchosti uvažovať aj v ontologickom zmysle: niektoré explikáty môžu postulovať existenciu takých entít, ktoré iné explikáty nepostulujú (pričom sa nezmení ich teoretická plodnosť, presnosť a pod.). Napokon, ak by sme sa vrátili k možnosti porovnania dvoch explikátov toho istého explicanda, mohli by sme uvažovať aj o určitej inštrumentálnej (metodologickej) jednoduchosti: s niektorými explikátmi sa „pracuje“ ľahšie ako s inými. Napríklad: predpokladajme, že E2 je explikátom E1 (a teda E1 je explicandum) a že podobne aj E3 je explikátom E1. Navyše predpokladajme, že osvojenie si explikátu E2 si od jeho používateľa vyžaduje, aby sa oboznámil s určitou teóriou, ktorej pojmy sa vyskytujú v pojmoch explikátu E2, zatiaľ čo explikát E3 nič také nevyžaduje. Potom sa dá povedať, že explikát E3 je jednoduchší než E2 vo vzťahu k E1 v tom zmysle, že adekvátne pochopenie E3 si vyžaduje menej než pochopenie E2.

Zhrňme teda, k čomu sme v tejto časti dospeli: Najskôr sme identifikovali štyri Carnapove kritériá (adekvátnych) explicácií. Potom sme ukázali, že určité interpretácie niektorých kritérií nie sú adekvátne (napríklad kritérium podobnosti); a naznačili sme aj možnosti ich ďalšieho spresnenia. Je však zrejmé, že tieto kritériá sú (len) rámcové, a že vždy je ich potrebné posudzovať v závislosti od konkrétneho teoretického kontextu a cieľov, ktoré im dávajú konkrétnejšiu podobu.

¹⁶ Por. CARNAP, *Logical Foundations of Probability*, s. 7.

4. Explikácia a jej logická forma

Doteraz sme venovali pozornosť najmä tým aspektom, ktoré sa týkali metódy explikácie. Je načase vrátiť sa k otázke logickej formy či štruktúry explikácií ako produktov metódy explikácie. Túto všeobecnú otázku logickej formy explikácie možno rozdeliť do troch špecifickejších otázok:

(O1) Aké druhy výrazov môžeme dosadiť za explicandum?

(O2) Akú formu výrazov pripúšťa explikát?

(O3) Aký je charakter relácie medzi explicandom a explikátom?

Je vhodné pripomenúť, že Carnap termín „explicandum“ používal jednak na označenie pojmu, ale aj na označenie výrazu takéhoto pojmu, ktorý chceme explikáciou nahradiť. On sám sa teda otázke (O1) explicitne nevenuje a zrejme by ju takto neformuloval. No v rámci jeho koncepcie ide o legitímnu otázku.

Odpoveď na (O1), ktorú navrhujem, je nasledovná:

Explicandom je vždy určitá *významová charakterizácia*.

Nato, aby bolo možné takúto odpoveď posúdiť ako adekvátnu alebo neadekvátnu, je potrebné, aby som vysvetlil, čo rozumiem termínom „významová charakterizácia“. *Významovú charakterizáciu* pre mňa predstavuje každý (meta)výraz, ktorý zmieňuje význam určitého iného (objektového) výrazu buď v jeho úplnej (definičnej) podobe, alebo v jeho čiastočnej (významovo úzkej alebo významovo širokej) podobe, alebo v jeho triviálnej, redundantnej podobe.

Uvedme si niekoľko príkladov, ktoré vyhovujú zmienenému vymedzeniu významových charakterizácií:

- i) Význam výrazu „lekár“ je *osoba odborne pripravená a spôsobilá liečiť*
- ii) Význam výrazu „električka“ je *kolajové elektrické vozidlo mestskej hromadnej dopravy*
- iii) Výraz „kôň“ znamená *domáce úžitkové zviera*
- iv) Výraz „ryba“ znamená *riečny šupinatý stavovec dýchajúci žiabrami a pohybujúci sa plutvami*
- v) Výraz „kôň“ znamená *kôň*

Prípady i) a ii) predstavujú také významové charakterizácie, v ktorých je význam príslušného výrazu vymedzený (vzhľadom na určitý jazyk J)

úplne. Ide takpovediac o hraničný prípad, keď významová charakterizácia je vlastne určitým druhom definície.¹⁷

Prípady iii) a iv) sú zase takými významovými charakterizáciami, ktoré nepodávajú úplný význam príslušného výrazu. Prípad iii) charakterizuje význam termínu „kôň“ príliš široko, zatiaľ čo prípad iv) predstavuje zúženie významu termínu „ryba“. Napokon, posledný prípad v) predstavuje významovú charakterizáciu, ktorá je zo sémantického, ale aj metodologického pohľadu triviálna. Povedať, že význam termínu „kôň“ je *kôň*, môže byť síce sémanticky korektné, no informačná hodnota takejto charakterizácie alebo jej metodologický potenciál pre určitú teóriu sú minimálne.

Významové charakterizácie teda predstavujú úplné alebo neúplné špecifikácie významu určitého výrazu (pričom prípad triviálnosti môžeme azda zahrnúť ako limitný – neinformatívny typ úplného významu). V niektorých prípadoch možno významové charakterizácie použiť nato, aby niekomu vysvetlili význam daného termínu. (Vo všeobecnosti to však nemusí platiť. Napríklad, keď niekto použije významovú charakterizáciu „Výraz „kôň“ znamená *kôň*“, nemusí ňou význam tohto termínu úspešne vysvetliť, hoci ho korektne uviedol.)

Ak príklady i) – v) zovšeobecníme, môžeme rozlíšiť tieto štyri základné schémy významových charakterizácií:

- a) Význam výrazu „XYZ“ je XYZ (alebo UVW) , pričom XYZ (UVW) je úplný význam výrazu „XYZ“
- b.1) Význam výrazu „XYZ“ je XY (alebo XZ alebo X alebo ...) – ale nie XYZ
- b.2) Význam výrazu „XYZ“ je WXYZ
- c) Význam výrazu „X“ je X a X je úplný význam „X“, ale X je sémanticky primitívny

Schéma a) teda zastupuje všetky tie významové charakterizácie, v ktorých je význam určitého výrazu vyjadrený v úplnej (definičnej) forme (a je navyše sémanticky komplexný). Rozdiel v značení XYZ a UVW má zachytávať to, že *sémantické entity* môžu (prípad XYZ), ale aj nemusia (prípad UVW) kopírovať *syntaktickú formu* výrazu „XYZ“.

¹⁷ V nedávno publikovanej štúdii M. Zouhar rozlíšil niekoľko druhov definícií a poskytol klasifikáciu založenú na dvoch kritériách, na i) kritériu predmetnosti; a na b) kritériu ilokučnej sily. Domnievam sa, že uvažované prípady i) a ii) spadajú pod kategóriu *výrazových deskriptívnych definícií*, alebo sa dajú tejto kategórii prispôbiť. Pozri Marián ZOUHAR, „Klasifikácia definícií.“ *Teorie vědy*, roč. 36, 2014, č. 3, s. 337–357. K logickej forme definícií pozri tiež Marián ZOUHAR, „Logická forma definícií.“ *Filozofia*, roč. 70, 2015, č. 3, s. 161–174.

Schémy b.1 a b.2 sú zase vyhradené pre tie významové charakterizácie, ktoré sú buď významovo široké alebo významovo úzke. (Samozrejme, môžeme uvažovať aj o prípade, v ktorom ide o kombináciu príliš širokej i príliš úzkej charakterizácie zároveň; napríklad ak by sme význam termínu „ryba“ špecifikovali ako *riečny živočích*. Ryby žijú aj v moriach, no v riekach žijú okrem rýb aj iné živočíchy – išlo by teda o kombináciu príliš úzkej i príliš širokej významovej charakterizácie.) Napokon, schéma c) je podobná schéme a), no predpokladá sa tu, že ide o triviálnu (hoci úplnú) špecifikáciu významu príslušného termínu.

Teraz by teda mala byť odpoveď, ktorú na otázku (O1) ponúkam, oveľa jasnejšia. Predpokladám totiž, že východiskom explikácie je identifikácia takej významovej charakterizácie – explicanda – ktorá (dostatočne dobre) neslúži určitým teoretickým cieľom. Dôsledkom môjho návrhu je aj skutočnosť, že ako *prípád explicanda* pripúšťam aj určitú *definíciu*, ktorá buď neplní dôležité teoretické ciele, alebo jej akceptácia (spolu s ďalšími predpokladmi) vedie k určitým paradoxom, či generuje problémy, ktoré je potrebné odstrániť. V takom prípade sa aj definícia (resp. príslušná významová charakterizácia s úplným definíciným významom) môže stať explicandom, ktoré je treba nahradiť vyhovujúcim explikátom.¹⁸

Presuňme našu pozornosť k ďalšej otázke. Z citácií, ktoré sme v predchádzajúcich dvoch častiach uviedli, je zrejme, že Carnap na (O2) odpovedá, aj keď jeho odpoveď zrejme nevylučuje iné možnosti. Carnap totiž uvádza, že (pojmem) explikátu je (v ideálnom prípade) reprezentovaný určitou definíciou. Odpoveď tohto druhu môžeme akceptovať, žiada si však určité doplnenie a spresnenie.

V prvom rade môžeme pripustiť, že explikátom nemusí byť len jedna definícia, ale aj celý systém definícií, ktoré splňajú určité podmienky. Explikátom je tak definícia alebo sústava definícií, ktoré vyhovujú vopred špecifikovaným kritériám adekvátneho explikovania (KAE). Ak by sme sa však pýtali na to, o aký typ definícií môže ísť, Carnap v tejto otázke nie jednoznačný. Keďže však v prípade explikátov má ísť, podľa neho, o *návrhy* takých pojmov, ktoré doteraz neboli explicitnou súčasťou (pojmovej schémy) jazyka pris-

¹⁸ V literatúre možno nájsť množstvo príkladov z odlišných filozofických oblastí. Jedným z nich je aj príklad hľadania vyhovujúceho explikátu k pôvodnej (teoreticky motivovanej) definícii *hypoteticko-deduktívneho potvrdenia*. Napríklad, Ken Gemes pracuje s definíciou „*e* (priamo) potvrdzuje *T* vtt *T* je konzistentná a z *T* vyplýva *e*“ ako s *explicandom* a hľadá taký explikát (definíciu) pojmu *hypoteticko-deduktívneho potvrdenia*, ktorá sa vyhýba problémom pripojenia (*tacking problems*). Pozri Ken GEMES, „Hypotetico-deductivism, Content, and the Natural Axiomatization of Theories.“ *Philosophy of Science*, roč. 60, 1993, č. 3, s. 477–487.

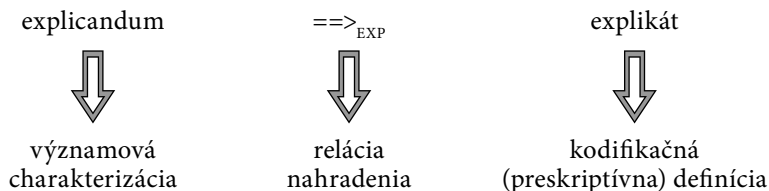
lušnej teórie, môžeme predpokladať, že tradičná kategória tzv. *analytických definícií*, ktorých cieľom je vyjadrenie významu výrazov definienda, ktorý je už v príslušnom jazyku fixovaný (ustálený), vhodným druhom explikátov nebude. Štandardným protipólom analytických definícií sú tzv. *syntetické* alebo *stipulatívne definície*, ktoré L. Bielik, F. Gahér a M. Zouhar označili v práci *O definíciách a definovaní za kodifikačné definície*, a ktoré M. Zouhar v článku *Klasifikácia definícií* začlenil pod kategóriu *preskriptívnych definícií*.¹⁹ Ak by som pridržal terminológii Bielika, Gahéra a Zouhara, povedal by som, že typickým prípadom explikátov sú určité kodifikačné definície. Alebo presnejšie: typickým prípadom explikátov sú také kodifikačné definície, ktoré spĺňajú kritériá adekvátneho explikovania (KAE).

Napokon, odpoveď na poslednú otázku (O3) poskytol Carnap už v úvode svojho vymedzenia explicácie, keď povedal, že explicácia spočíva v nahradení explicanda explikátom. Explicandum je teda v relácii ... *byť (explikačne) nahradený* ... s explikátom. Ide pritom o reláciu, ktorá je *ireflexívna* (pre každé explicandum platí, že explicandum nie je nahradené sebou samým), *asymetrická* (pre každé explicandum a explikát platí, že ak explicandum je nahradené explikátom, tak explikát nie je nahradený explicandom), a *polotranzitívna* (teda nie je vo všeobecnosti *tranzitívna*). Kým prvé dve vlastnosti sú zjavné, polotranzitívnosť si zaslúži stručný komentár.

Azda nie je problémom pripustiť, že existujú také prípady E1, E2, E3, pre ktoré platí, že (explikát) E2 nahrádza (explicandum) E1, (explikát) E3 nahrádza (explicandum) E2, a tiež že (explikát) E3 nahrádza (explicandum) E1. Teda pri prvej explicácii vystupuje E2 ako explikát E1, no pri druhej explicácii už E2 vystupuje ako explicandum pre explikát E3. A navyše, E3 je explikátom aj pre E1. Na druhej strane, polotranzitívnosť vyžaduje, aby existovali aj také E1*, E2*, E3*, pre ktoré platí, že E2* nahrádza E1*, E3* nahrádza E2*, no E3* nenahrádza E1*. Stačí, aby E1* patril do jazyka J, do ktorého patria aj výrazy E2*, no do ktorého už nepatria výrazy E3*, pričom výrazy E3* patria do iného jazyka J*, do ktorého patria aj výrazy E2*, no v ktorom sa nevyskytujú výrazy E1*. V takom prípade platí, že v jazyku J je E2* explikátom E1*, v jazyku J* je E3* explikátom E2*, no ani v J, ani v J* nie je pravda, že by E3* bolo explikátom E1*.

¹⁹ Pozri Lukáš BIELIK – František GAHÉR – Marián ZOUHAR, „O definíciách a definovaní.“ *Filozofia*, roč. 65, 2010, č. 8, s. 719–737; a Marián ZOUHAR, „Klasifikácia definícií.“ *Teorie vědy*, roč. 36, 2014, č. 3, s. 337–357. Klasickou prácou na poli definícií je aj Richard ROBINSON, *Definition*. Oxford: Clarendon Press 1954.

Keď tieto dlhšie závery zhrnieme, môžeme povedať, že logická forma (štruktúra) explikácií má (v jej typických prípadoch) nasledujúcu podobu:

Uvedme niekoľko príkladov explikácií, ktoré vyhovujú tejto explikačnej schéme:

1. Termín „ryba“ znamená *morský živočích* $\implies_{\text{EXP}}$ Nech (výraz) „ryba“ (v jazyku teórie T) znamená *vodný šupinatý stavovec dýchajúci žiabrami a pohybujúci sa plutvami!*
2. Výraz „pravda“ znamená *pravda* $\implies_{\text{EXP}}$ Nech (výraz) „pravda“ (v jazyku epistemologickej teórie T) znamená *korešpondencia medzi propozíciou a faktom!*
3. Výraz „Veta S je logická pravda“ znamená *veta S je logická pravda* $\implies_{\text{EXP}}$ Nech výraz „Veta S je L-pravdivá“ (v jazyku sémantického systému L) znamená *veta S platí v každom stavovom opise!*

Tieto príklady možno preformulovať aj do inej, no z hľadiska výsledkov ekvivalentnej podoby:

- 1*. Termín „ryba“ vo význame *morský živočích* nahraď definíciou, v ktorej je výrazu „ryba“ (v jazyku teórie T) priradený význam *vodný šupinatý stavovec dýchajúci žiabrami a pohybujúci sa plutvami!*
- 2*. Výraz „pravda“ znamenajúci *pravda* nahraď definíciou, v ktorej je výrazu „pravda“ (v jazyku epistemologickej teórie T) priradený význam *korešpondencia medzi propozíciou a faktom!*
- 3*. Výraz „Veta S je logická pravda“, ktorého význam je *veta S je logická pravda*, nahraď definíciou výrazu „Veta S je L-pravdivá“ (v jazyku sémantického systému L), ktorej je priradený význam *veta S platí v každom stavovom opise!*

Ak sa takýto návrh logickej formy explikácií ukáže byť prijateľný a obstojí voči kritike, potom bude možné explikácie považovať za nahradenia

určitých významových charakterizácií vhodnými definíciami spĺňajúcimi diskutované kritériá.

5. Metóda explicácie – revidovaná podoba

Vráťme sa napokon ešte raz k vymedzeniu metódy explicácie. V 2. časti tejto state sme uviedli, že explickovanie možno vymedziť dvoma základnými inštrukciami, pričom na otázku vhodných teoretických cieľov i základnej podoby kritérií adekvátneho explickovania, sme sa pokúsili odpovedať v 3. časti. V 4. časti sme predložili návrh základnej štruktúry, ktorá by doplnila a rozvila Carnapove rámcové charakterizácie. Teraz môžeme naše predbežné vymedzenie metódy explicácie revidovať do postupnosti nasledujúcich krokov:

1. Ak T je oblasť, o ktorej chceš teoretizovať, a C sú teoretické ciele, ktoré chceš dosiahnuť, vyber si takú významovú charakterizáciu – explicandum – vzťahujúcu sa na oblasť T, ktorá *prima facie* súvisí s teoretickými cieľmi C, no ktorá ich nedokáže naplniť!
2. Hľadaj takú (kodifikačnú) definíciu (t.j. definičný návrh) alebo systém definícií, ktoré spĺňajú kritériá adekvátneho explickovania (KAE), teda takú definíciu, ktorá je:
  - 2.1 (v relevantných aspektoch) podobná významovej charakterizácii; a ktorá je
  - 2.2 syntakticky jednoznačná a významovo ostrá; a ktorá je
  - 2.3 teoreticky plodná; a ktorá je
  - 2.4 podľa možnosti ontologicky i inštrumentálne čo najjednoduchšia!
3. Ak si takú definíciu alebo systém definícií našiel, stotožni ich s explicátom a nahraď významovú charakterizáciu týmto explicátom (v teoretickej oblasti T)!

6. Záver

V tejto štúdii som nadviazal na Carnapov explicačný projekt a rozvinul ho do podoby, v ktorej sa ukázali jednak explicitné kroky tejto metódy i logická forma jej výsledku. Viaceré problémy spojené s explicáciami som však nechal bokom a nevenoval som sa im, hoci sú metodologicky dôležité. Ide napríklad o otázku, či menej typické prípady explicácií nerozšíriť aj mimo hraníc definícií, ktorými sa usilujeme vyjadriť explicát čo najpresnejšie. Inak povedané, či za explicácie nepovažovať aj také útvary, v ktorých ex-

plikát nemá podobu definície?! Túto otázku nechávam otvorenú a zaslúži si osobitné skúmanie.

Iný, dôležitý problém, predstavuje otázka, kedy možno jeden explikát (toho istého explicanda) označiť za lepší než druhý explikát. Keďže však zmysluplná odpoveď na tento problém predpokladá, že kritériá (adekvátneho explikovania), voči ktorým budeme tieto explikáty porovnávať, sú dostatočne jasné, snažil som sa najskôr spresniť niektoré z nich.

Napriek otvoreným otázkam som v tejto práci vymedzil metódu explikácie ako metódu, ktorá jej používateľa vyzýva k takému nahradeniu explicanda explikátom, ktoré rešpektuje kritériá adekvátneho explikovania. Navrhol som tiež také chápanie výsledku tejto metódy, ktoré explicandum stotožňuje s významovou charakterizáciou, ktorá v danom teoretickom kontexte nedokáže plniť želané ciele. Explikát som zase stotožnil s kodifikačnou definíciou, ktorá v danom teoretickom kontexte tieto ciele plní a navyše spĺňa kritériá adekvátneho explikovania. Dal som do pozornosti aj (relevantné) logické vlastnosti relácie explikačného nahradenia. Napokon, poukázal som aj na problémy s určitou interpretáciou kritéria podobnosti (explicanda a explikátu) a špecifikoval som ďalšie významy, v ktorých možno hovoriť o jednoduchosti (explikátu).

Ak je základná línia nášho uvažovania správna, predložená koncepcia explikácií ukazuje, akú rolu a aké miesto majú definície (určitého druhu) v rámci explikácie, a aké dôvody môžu stať za našim explikačným úsilím.